

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ
ВЕЋЕ ЗА ДОКТОРСКЕ И СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Тема: Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју

Кандидат: Драгомир Давидовић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Датум и орган који је именовео Комисију: Наставно-научно веће Универзитета у Београду-Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на основу чл. 50. тачка 17. Статута Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и предлога са Већа за мастер, специјалистичке и докторске студије на VII редовној седници одржаној 12. 3. 2024. године, донело је одлуку о образовању Комисије за оцену докторске дисертације *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића, студента докторских академских студија, у следећем саставу:

1. др Данијела Илић Стошовић, редовни професор, Соматопедија, 9. 12. 2016, Универзитет у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
2. др Ивана Сретеновић, доцент, Соматопедија, 30. 10. 2020, Универзитет у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
3. др Весна Радовановић, редовни професор, Сурдологија, 24. 12. 2021, Универзитет у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
4. др Србољуб Ђорђевић, редовни професор, Специјална педагогија са методиком, 6. 9. 2011, Универзитет у Нишу – Педагошки факултет у Врању

Ментор докторске дисертације *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића, је проф. др Горан Недовић, редовни професор, Универзитета у Београду-Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију.

II ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме: Драгомир (Љубодраг) Давидовић

Датум рођења, општина, република: 9. 10. 1981. Београд, Савски венац, Република Србија

Основне академске студије, на Универзитету у Београду, Дефектолошки факултет (сада Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију), смер за превенцију и ресоцијализацију лица са поремећајима у друштвеном понашању уписао је 2005/06. године, а завршио 2011. године са просечном оценом 8,50 током студија, чиме је стекао звање дипломирани специјални педагог.

Докторске академске студије, на истом факултету, студијски програм Специјална едукација и рехабилитација (по актуелној акредитацији студијски програм Дефектологија), уписао је школске 2011/2012. године. Све испите прве и друге године докторских академских студија положио је са просечном оценом 9,40.

Драгомир Давидовић је запослен на Клиници за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“ у Београду. Едукацију из Рационално емотивне и когнитивно бихејвиоралне терапије код деце и адолесцената – основни ниво је завршио 2015. године.

Учествовао је на научним и стручним скуповима и конференцијама, и публиковао је неколико радова у домаћим и међународним часописима са рецензијом.

III ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ДИСЕРТАЦИЈИ

Наслов докторске дисертације: *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*

Докторска дисертација *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју* написана је на 116 страна основног текста, уз додатне четири стране обавезних прилога (биографија кандидата и изјаве о ауторству, о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и коришћењу). Дисертација садржи 74 табеле и 16 графикана.

Рукопис, коме претходи резиме на српском и енглеском језику садржи следећа поглавља: Увод (прва страна), Теоријске основе проблема истраживања (од 2. до 31. стране), Предмет, циљ и хипотезе истраживања (од 32. до 33. стране), Методологија истраживања (од 34. до 40. стране), Резултати истраживања (од 41. до 90. стране), Дискусија (од 91. до 98. стране), Закључак (од 99. до 100. стране), Литература (од 101. до 116. стране) и Прилози (од 117. до 121. стране). Литературу чини укупно 256 библиографских јединица. Од укупног броја библиографских јединица 224 (87.5%) су инострана и 32 (12.5%) домаћа наслова. Издања у последњих десет година обухватају 30 референци (11.7% укупног броја библиографских јединица). Одређен број референци, старијих од десет година, представљају релевантну теоријску и емпиријску грађу, важну за успешну обраду предмета овог истраживања.

IV ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Циљеви, исходи и принципи образовања исти су како за редовне (инклузивне) школе, тако и за школе за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом. Међутим, постоје одређене контекстуалне разлике. Са једне стране припадност школи представља предиктор академског и психосоцијалног успеха ученика, док је са друге стране, осећај припадности школи изразито значајан аспект личног идентитета и потребан је у циљу подстицања развоја ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Доживљај припадности школи је конструкт који је често у сфери интересовања различитих научних дисциплина (психологија, социологија, образовање...). У области специјалне едукације и рехабилитације, мало је истраживања која се баве овом темом. Постоји потреба за овим истраживањима, јер је основна претпоставка да доживљај припадности школи утиче на учење, школско постигнуће и понашање ученика.

Предмет истраживања био је одређивање нивоа доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју, као и фактора који утичу на ниво доживљаја припадности школи.

Из оваквог предмета, произашао је и циљ истраживања. Циљ истраживања био је идентификација индивидуалних и контекстуалних фактора који детерминишу ниво доживљаја припадности школи и утврђивање разлике у нивоу доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

V ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ОД КОЈИХ СЕ ПОЛАЗИ У ИСТРАЖИВАЊУ

У истраживању се пошло од опште хипотезе да нема разлике у нивоу доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју у односу на идентификоване индивидуалне и контекстуалне факторе.

У односу на индивидуалне факторе (пол, узраст, врста сметње/поремећаја, бихевиорално, емоционално, когнитивно ангажовање као домени школског ангажовања ученика) утврђено је да не постоје разлике у доживљају припадности школи између дечака и девојчица, да ученици са сметњама и поремећајима у развоју старијег узраста имају интензивнији осећај припадности школи за разлику од ученика млађег узраста, да ученици са сметњама/поремећајима у понашању и интелектуалним сметњама/поремећајима имају значајно виши ниво доживљаја припадности школи у поређењу са ученицима који имају моторичке и сензорне сметње и поремећаје, и да је могуће, са малим уделом успешности, предвидети укупан скор на Скали припадности школи на основу Скале школске ангажованости.

У односу на контекстуалне факторе (тип школе, место становања, образовање родитеља, брачни статус родитеља, разредна клима) утврђено је да тип школе (школа за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и редовна (инклузивна) школа) и место становања ученика немају утицај на квалитет осећаја припадности школи. Међутим, тип школе је повезан са квалитетом разредне климе и когнитивног ангажовања као домена ангажовања ученика у школском окружењу. образовање мајке и оца, запосленост мајке и оца, брачни статус родитеља немају утицаја на доживљај припадности школи. Вршњачко насиље, однос на релацији ученик-ученик и ученик-наставник као домени разредне климе немају утицаја на доживљај припадности школи.

На основу свега наведеног, може се рећи да је ова хипотеза потврђена само за пол као индивидуални и за све идентификоване контекстуалне факторе.

Посебне хипотезе

Нема разлике у нивоу доживљаја припадности школи у зависности од врсте сметње и поремећаја, пола и типа школе

Резултати су показали да не постоје разлике ($p = .102$) у доживљају припадности школи између дечака ($M = 5.38$) и девојчица ($M = 5.16$), као и између ученика који похађају редовне (инклузивне) школе ($M = 5.28$) и школе за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом ($M = 5.31$) ($p = .841$). Истовремено, ученици са сметњама /поремећајима у понашању и ученици са интелектуалним сметњама имају статистички значајно виши ниво доживљаја припадности школи у односу на ученике са моторичким и сензорним сметњама/поремећајима ($p = .009$).

На основу наведеног, може се рећи да је хипотеза потврђена само за варијабле пол и тип школе као одређене факторе доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

Нема разлике у нивоу доживљаја припадности школи у зависности од нивоа ангажовања ученика

Резултати мултипле регресионе анализе указују да је могуће предвидети квалитет доживљаја припадности школи на основу школског ангажовања ученика са сметњама и поремећајима у развоју са малим процентом успешности (7.1%).

Може се рећи да се ова хипотеза не прихвата.

Перцепција школске климе нема утицај на ниво доживљаја припадности школи

Утврђено је да домени школске климе као што су вршњачко насиље у разреду и однос на релацији ученик – наставник немају значајност у предвиђању квалитета доживљаја припадности школи. Међутим, однос ученик – ученик као домен школске климе, се издваја као предиктор квалитета доживљаја припадности школи. Уколико би ова предикција била значајна то би указивало да постоји ниска повезаност између односа на релацији ученик-ученик и Скале припадности школи и да се 3.7% квалитета доживљаја припадности школи може предвидети односом између ученика.

Може се рећи да се ова хипотеза прихвата за два од три домена школске климе.

VI КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДИСЕРТАЦИЈЕ

У **Уводном** делу рукописа, кандидат наводи да литература о доживљају припадности школи није обимна јер је овај конструкт новијег датума у области образовања, а да његово теоријско утемељење почива на научном доприносу у подручју психологије и социологије. Како постоје различите теорије на којима се базира припадност школи, тако се јављају и терминолошке разлике у дефинисању самог појма. У литератури се наилази на следеће појмове који су блиски појму доживљаја припадности школи: везаност за школу, повезаност са школом, школско ангажовање. Кандидат је одлучио да теоријску поставку овог истраживања ослони на „хипотезу припадности“ (Baumeister & Leary, 1995), према којој је основна потреба људских бића, потреба за припадношћу. Саопштени резултати истраживања, који су у блиској вези са ученицима са сметњама и поремећајима у развоју, упућују на то да се доживљај припадности школи често проучава као индикатор успешности имплементације инклузивног образовања.

Комисија је става да је уводни део у складу са методолошким поставкама докторске дисертације.

Прво поглавље, **Теоријске основе проблема истраживања**, садржински је подељено у неколико наслова и поднаслова: Доживљај припадности школи (хипотеза припадности, остале теорије осећаја припадности), Концептуални оквир осећаја припадности школи (односи са наставницима, односи са вршњацима, модификација понашања, изградња доживљаја припадности школи у инклузивном образовању), Школска клима (историјске перспективе, одређење и контекстуализација школске климе, школска клима и сродни појмови, позитивна школска клима и њен значај, позитивна школска клима у инклузивним одељењима и улога наставника у њеном креирању), Фактори припадности (индивидуални фактори, контекстуални фактори, осећај припадности, индивидуални и контекстуални фактори), Ученици са сметњама и поремећајима у развоју (класификација деце и младих са сметњама у развоју), Претходна истраживања о припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

У првом делу овог поглавља наводи се да је основна теоријска поставка ове дисертације базирана на теорији која је усмерена само на осећај припадности, познатој као “Хипотеза припадности”. ”Хипотеза припадности” наглашава да ће особе које имају тешкоће у успостављању и одржавању задовољавајућих односа са другима, а последично и тешкоће у испуњавању својих потреба за припадношћу, вероватно искусити осећај ускраћености, који се манифестује негативним афективним исходима (нпр. усамљеност, депресија, анксиозност и бес), као и негативним понашањем (нпр. увредљиво понашање) (Hagerty et al., 1996). Истовремено, поред поменуте теорије, кандидат елаборира и остале теорије осећаја припадности, попут Масловљеве теорије хијерархије потреба и Болбијеве теорије афективне везаности.

Други део првог поглавља обухвата опис односа који су утврђени као значајни за концептуални оквир осећаја припадности школи. Анализиран је однос између ученика и наставника, однос међу вршњацима, предложена је промена понашања код ученика као би се развили позитивнији односи са наставницима и вршњацима и приказане су разлике у доживљају припадности школи ученика типичног развоја и ученика са сметњама и поремећајима у развоју као индикатора инклузивног образовања.

Школска клима је трећи део првог поглавља. У овом поглављу даје се историјски осврт на организациони значај школске климе у образовно-васпитном процесу, затим се анализирају дефиниције школске климе које су пронађене у литератури, дају се терминолошке разлике сличних и сродних појмова. Школе са позитивном климом посебну пажњу усмеравају на развијање доживљаја припадности школи свих ученика, нарочито ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Учитељи и наставници имају водећу улогу у креирању школске климе, односно начин на који управљају одељењем, стил наставе, њихове личне особине и понашање су главна обележја климе у одељењу (Ђевић, 2015; Ševkušić i Milošević, 2004).

Индивидуални и контекстуални фактори су четврти део првог поглавља. Подаци у литератури показују да постоји значајан низ фактора који се односе и који утичу на осећај припадности школи као што су ваннаставне активности (Dotterer et al., 2007; Shochet et al., 2007), академска мотивација (Anderman, 2003; Whitlock, 2006), ментално здравље (Holt & Espelage, 2003; Shochet et al., 2011), пол (Ma, 2003; Sanchez et al., 2005), узраст (Read et al., 2003), раса и етничка припадност (Bonny et al., 2000), тип и место школе (Anderman, 2002; Brutsaert & Van Houtte, 2002). Фактори који се доводе у везу са доживљајем припадности школи су бројни и могу се разврстати у две категорије: индивидуалне и контекстуалне. Аутори, као најзначајније индивидуалне факторе најчешће наводе: пол и узраст ученика, присуство сметње или поремећаја, ангажовање ученика, као и мотивацију ученика. Међу најзначајнијим контекстуалним факторима, наводе се тип школе, перцепција школске климе, однос са наставницима, однос са вршњацима, образовни ниво родитеља, укљученост и подршка од стране родитеља, социо-економски статус породице.

Дефиниција и класификација деце са сметњама и поремећајима у развоју је пети део првог поглавља.

Преглед досадашњих истраживања о припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју је посебна, шеста, целина првог поглавља. Анализиране су доступне студије које су се бавиле овом темом и утврђено је да налази истраживања нису конзистентни и да разлике потичу услед различитог схватања самог концепта припадности школи, а с тим у вези и коришћених инструмената истраживања. Различитост потиче и од самих методолошких поставки истраживања, али и знатно ширих културолошких и друштвених чинилаца.

Теоријски део дисертације на систематичан, доследан и концизан начин описује основе проблема истраживања. Комисија је става да је кандидат у поглављу Теоријске основе проблема истраживања обрадио теме које су од значаја за усмеравање истраживања и тумачење добијених резултата ове докторске дисертације, поштујући при том постулате академског писања и захтеве израде докторске дисертације.

Предмет, циљ и хипотезе истраживања су друго поглавље докторске дисертације. Школа представља амбијент у којем се након породичног, формира личност ученика. Начин на који ученик доживљава школу, самим тим и себе у школској средини, директно утиче на његов живот и развој. Предмет истраживања био је одређивање нивоа доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју, као и фактора који утичу на ниво доживљаја

припадности школи. Из предмета истраживања је проистекао већ наведени циљ – идентификација индивидуалних и контекстуалних фактора који детерминишу ниво доживљаја припадности школи и утврђивање разлике у нивоу доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

За операционализацију постављеног циља дефинисани су следећи задаци: Процена нивоа доживљаја припадности школи; Испитивање разлике у нивоу доживљаја припадности школи у односу на индивидуалне факторе; Испитивање разлике у нивоу доживљаја припадности школи у односу на контекстуалне факторе.

Хипотезе истраживања су постављене на основу претходно приказаних теоријских разматрања, као и на основу предмета и циљева истраживања.

Поглавље **Методологија истраживања** је треће поглавље и садржи: место и време истраживања, опис узорка истраживања, описане варијабле, процедуре и инструменте истраживања, као и приказ метода обраде података који је у складу са предметом и циљевима истраживања. Прикупљање података је спроведено током другог полугодишта школске 2020/2021. и првог полугодишта школске 2021/2022. године, у девет београдских основних школа. Узорак истраживања чини 148 ученика са сметњама и поремећајима у развоју, оба пола (61.5% дечака и 38.5% девојчица), седмог и осмог разреда основне школе (13.97 година је била просечна старост ученика). У овом истраживању независне варијабле обухватале су: пол, узраст, врсту сметње и поремећаја у развоју, разред, школски успех, тип школе, место становања, образовање, запослење и брачни статус родитеља. Зависне варијабле су: ниво доживљаја припадности школи, степен ангажовања ученика у школи - бихевиорално ангажовање, емоционално ангажовање, когнитивно ангажовање, перцепција школске климе – осетљивост на насиље у окружењу (вршњачко насиље), однос наставник-ученик, однос ученик-ученик. Од инструмената, у овом истраживању коришћени су: 1) Упитник са општим подацима о ученику који је посебно осмишљен за потребе овог истраживања, 2) Скала припадности школи (Frederickson et al., 2007), 3) Скала ангажованости ученика (Fredricks et al., 2005), 4) Скала разредне климе (Vessels, 1998). У обради података коришћен је статистички пакет за друштвене науке (Statistical Package for the Social Sciences - SPSS for Windows, version 25.0.0, 2021). Фреквенце и проценти су коришћени за категоријске варијабле као мере дескриптивне статистике, а аритметичка средина и стандардна девијација за нумеричке варијабле. За тестирање значајности разлика у изражености скорова на коришћеним скалама (Скала припадности школи, Скала ангажованости ученика и Скала разредне климе), између полова, типа школе, разреда, места становања, радног и брачног статуса родитеља, коришћен је т-тест за независне узорке. Једнофакторска анализа варијансе, уз Шидаков накнадни тест коришћена је за тестирање значајности разлика у изражености скорова на коришћеним скалама по типу поремећаја и образовању родитеља. Повезаност скорова на скалама (Скала припадности школи, Скала ангажованости ученика и Скала школске климе), као и њихове повезаности са узрастом испитаника и школским успехом, испитивана је Пирсоновим коефицијентом линеарне корелације. Мултиплом регресионом анализом је тестирана могућност предикције доживљаја припадности школи на основу домена Скале ангажованости ученика (бихевиорални, емоционални и когнитивни). Истом анализом је тестирана могућност предикције доживљаја припадности школи на основу домена Скале школске климе (однос ученик-ученик, ученик-наставник и осетљивост на насиље). Факторском анализом, методом главних компоненти, тестирана је конструкт ваљаност употребљених скала, доживљаја припадности школи, степена ангажованости ученика и школске климе. Испитивано је да ли се на одабраном узорку могу рачунати скорови на овим скалама на исти начин на који је то предвиђено од стране њихових

аутора, тј. да ли се све ставке заиста групишу у један фактор и на који начин. Кронбахова алфа је коришћена да се одреди поузданост добијених скорова на скалама.

Анализирајући целокупну методологију представљену у овој докторској дисертацији, Комисија је става да је кандидат правилно поставио методологију истраживања, а да су статистичке методе обраде података адекватно изабране и примењене.

Резултати су четврто поглавље докторске дисертације. Практично се могу поделити на два дела. Први део резултата се односи на приказ и анализу података који су прикупљени помоћу свих наведених инструмената истраживања. Ови подаци су обрађени применом стандардне методологије и при томе су добијени слаби и ретки ефекти. Такви подаци су захтевали даљу анализу, која је подразумевала компарацију резултата у односу на појединачне параметре. Извршена је провера осетљивости и конструкт ваљаности свих примењених скала, те је у другом делу дат приказ резултата након провере метријских карактеристика и примене факторске структуре свих скала које су коришћене у истраживању.

Комисија оцењује да су сви предвиђени циљеви, задаци и хипотезе истраживања обухваћени приказом резултата, као и да приказ резултата, њихово структурирање и интерпретација у потпуности одговарају захтевима израде докторске дисертације, те Комисија ово поглавље вреднује као изузетно.

У поглављу **Дискусија** дат је јасан и систематичан преглед добијених резултата које кандидат појединачно анализира и упоређује с резултатима истраживања других аутора који су се бавили истом или сличном темом. Дискусија је конципирана у два дела. Први део је дискусија резултата који се односе на карактеристике индивидуалних фактора и доживљај припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Други је дискусија резултата који се односе на карактеристике контекстуалних фактора и доживљај припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Садржај овог поглавља представља резултат анализе постојеће литературе која се бавила доживљајем припадности школи и факторима који утичу на овај конструкт.

Комисија оцењује да су резултати истраживања адекватно корелирани и дискутовани у односу на резултате сличних истраживања. Комисија је става да је ово поглавље допринело разумевању добијених резултата, те да структура дискусије у потпуности одговара захтевима израде докторске дисертације.

Шесто поглавље, **Закључак**, садржи свеобухватни приказ резултата истраживања, на основу прикупљених и анализираних података и у складу са постављеним циљевима, задацима и хипотезама. На крају овог поглавља наведена су ограничења студије и препоруке за будућа истраживања.

Закључци су недвосмислени, валидни и оригинални.

VII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат је представио резултате у складу са постављеним циљевима и задацима истраживања на јасан, систематичан и прегледан начин, уз адекватна текстуална објашњења садржаја табеларних и графичких приказа. Добијене резултате је на одговарајући начин компарирао са одређеним бројем налаза како домаћих, тако и страних аутора, и дао темељну дискусију добијених резултата у склопу тренутних научних сазнања о факторима доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

У односу на постављен циљ издвојени су следећи резултати:

Ученици са сметњама и поремећајима у развоју који похађају школе за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и редовне (инклузивне) школе имају висок доживљај припадности школи.

Не постоје разлике у доживљају припадности школи између ученика мушког и женског пола.

Ученици са сметњама и поремећајима у развоју старијег узраста имају интензивнији осећај припадности школи за разлику од ученика млађег узраста.

Не постоје разлике у перцепцији квалитета школске климе која се сагледава кроз осетљивост на насиље у школском окружењу, односа ученик-наставник и ученик-ученик и процени ангажовања ученика кроз три домена: бихевиорални, емоционални и когнитивни ангажмана између ученика са сметњама и поремећајима у развоју у односу на пол.

Ученици са сметњама/поремећајима у понашању и интелектуалним сметњама/поремећајима имају значајно виши ниво доживљаја припадности школи у поређењу са ученицима који имају сензорне сметње и поремећаје. Ученици са сензорним сметњама/поремећајима имају најниже скорове на Скали припадности школи.

Ученици са сметњама и поремећајима у понашању су најосетљиви на вршњачко насиље и односе са ученицима и наставницима процењују ниже у поређењу са ученицима са интелектуалним сметњама и поремећајима. Ученици са моторним и сензорним сметњама највише вреднују когнитивно ангажовање као домен школског ангажовања ученика.

Могуће је предвидети укупни скор на Скали припадности школи на основу Скале ангажованости ученика у сва три домена са малим процентом успешности.

Разред и школски успех немају утицаја на квалитет доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Боља академска постигнућа су у обрнутој корелацији са вршњачким насиљем. Такође, школски успех је у позитивној корелацији са бихевиоралним, емоционалним и когнитивним ангажовањем ученика.

Тип школе (школа за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и редовна (инклузивна) школа) и место становања немају утицај на квалитет осећаја припадности школи. Међутим, тип школе је повезан са квалитетом разредне климе и когнитивног ангажовања као домена ангажовања ученика у школском окружењу.

Образовање мајке и оца, запосленост мајке и оца, брачни статус родитеља немају утицаја на доживљај припадности школи.

Запосленост родитеља, као и ниво образовања (средње и високо образовање) оца су у позитивној корелацији са когнитивним ангажовањем ученика.

Вршњачко насиље, однос на релацији ученик-ученик, и ученик-наставник као домени разредне климе немају утицаја на доживљај припадности школи.

Упоредна анализа резултата ове докторске дисертације са резултатима из литературе

Упоредном анализом са резултатима других аутора, можемо констатовати да су налази добијени у овом истраживању углавном у складу са налазима из постојеће литературе у овој области, као и да је тема докторске дисертације актуелна.

Ученици са сметњама и поремећајима у развоју који похађају школе за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом имају висок ниво доживљаја припадности школи. Овај податак указује на позитивно искуство ученика са развојним сметњама са наставницима, свим члановима школског колектива и вршњацима током школовања. Нижи ниво доживљаја припадности школи код ученика са развојним сметњама упућује на потребу да њихове интеракције са вршњацима и одраслима у школи буду инициране и вођене, структурисане и награђиване од наставника. Вршњачка интеракција је незамењив фактор социјализације који доприноси развоју идентитета и преузимању социјалне и емоционалне перспективе других (Radovanović i Kovačević, 2021), и као таква је од изузетног значаја за развој осећаја прихваћености и припадности школи.

Резултати истраживања показују да нема разлика у доживљају припадности школи између дечака и девојчица, као и да узраст ученика није уско везан са формирањем доживљаја припадности школи. Ови резултати су у складу са налазима у доступној литератури (Frederickson et al., 2007; Radovanović i Kovačević, 2021). Међутим, наилази се и на податке да пол и узраст могу значајно утицати на доживљај припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју. Нека истраживања (нпр. Han & Chadsey, 2004; Vaz et al., 2015; Wentzell & Caldwell, 1997) указују да девојчице у поређењу са дечама имају јачи доживљај припадности школи јер су спремније да остварују социјалне контакте са вршњацима и чешће развијају пријатељства што доводи до развоја осећаја припадности.

Валидацијом скала и даљом статистичком анализом, утврђено је да је могуће предвидети квалитет доживљаја припадности школи на основу школског ангажовања ученика са сметњама и поремећајима у развоју. У литератури се могу наћи подаци да је школски ангажман уско повезан са осећајем припадности школи и да је осећај припадности један од фактора (емоционални) који подстиче свеукупни школски ангажман (Juvonen, 2006; Klem & Connell, 2004).

Повезаност школске климе и школског успеха ученика потврђују и подаци појединих истраживања (Pritchard et al., 2005), који говоре да ученици са бољим школским постигнућима позитивније оцењују климу у школи у односу на ученике који имају нижа школска постигнућа.

Налази у литератури говоре да ученици који живе у руралној средини у поређењу са ученицима који живе у градској средини имају јачи доживљај припадности школи (Anderman, 2002; Brown & McIntire, 1996). Подаци презентовани у докторској дисертацији нису у складу са наведеним истраживачким налазима. Истовремено, већи утуцај на школску климу имају вршњачко насиље, однос на релацији ученик-наставник и ученик-ученик код ученика који су из градске средине у односу на ученике из руралних средина. Ови налази нису у складу са резултатима других истраживача (Војčić i Mandić Vidaković, 2022).

Резултати показују да родитељске варијабле не доприносе осећају припадности школи што није у складу са доступним резултатима других истраживања. Студије које су се бавиле овом тематиком указују и на значајност породичних фактора у развоју осећаја припадности школи, укључујући родитељско понашање, образовање, запослење родитеља и очекивања детета (Entwisle & Baker, 1983), као и породично функционисање (Byles et al., 1988). Значајне разлике, су примећене, само у перцепцији когнитивног ангажовања као домена школског ангажовања у корист ученика чији су родитељи запослени и имају средње и високо образовање. Међутим, након метријске провере коришћених скала добијени су резултати који указују да је запосленост

мајки снажан предиктор у развоју осећаја припадности школе, што је у складу са ранијим истраживањима иностраних истраживача (Entwisle & Baker, 1983).

Утврђено је да домени школске климе: вршњачко насиље у разреду и однос на релацији ученик – наставник немају значајност у предвиђању квалитета доживљаја припадности школи. Међутим, на основу резултата истарживања увиђамо да је однос ученик – ученик као домен школске климе предиктор квалитета доживљаја припадности школи. Уколико би ова предикција била значајна то би указивало да постоји ниска повезаност између односа на релацији ученик-ученик и Скале припадности школи и да се само 3,7% квалитета доживљаја припадности школи може предвидети односом између ученика. У истраживању које је спровео Озгенел са сарадницима (Ozgenel et al., 2018) пронађена је умерена и позитивна повезаност школске климе и привржености ученика школи, као и то да перцепција ученика средње школе статистички значајно предвиђа ниво ученичке привржености школи. Чиу и сарадници (Chiu et al., 2016) сматрају да су позитивни односи између ученика и наставника најважнији приликом формирања доживљаја припадности школи. Резултати ове докторске дисертације су делимично у складу са резултатима доступних иностраних истраживања. Вршњачки односи позитивно предвиђају приврженост ученика школи, док је вршњачко насиље негативно повезано са осећајем припадности школи. Овакви резултати су добијени и у другим истраживањима (Cunningham, 2007; Wei & Chen, 2010).

IX ОБЈАВЉЕНИ И САОПШТЕНИ РЕЗУЛТАТИ КОЈИ ЧИНЕ ДЕО ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Раd у водећем часопису националног значаја (M51)

1. Davidović, D. Lj., Davidović, M. V., Sretenović, I. R., i Veljković, J. J. (2023). Samoprocena angažovanja učenika sa smetnjama u razvoju u školskom kontekstu. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 22(4), 313-326. <https://doi.org/10.5937/specedreh22-43497>

Саопштење са скупа националног значаја штампано у изводу (M64)

2. Davidović, D., i Davidović, M. (2023, 25-26. novembar). *Uticaј domena školske klime u kreiranju pozitivne školske klime kod učenika sa smetnjama u razvoju* [rezime saopštenja sa skupa]. VIII stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem „Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju“, Beograd.

X ЗАКЉУЧАК СА ОБРАЗЛОЖЕЊЕМ НАУЧНОГ ДОПРИНОСА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу анализе докторске дисертације *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића, Комисија констатује да је дисертација урађена према одобреној пријави као и да рукопис испуњава све потребне формалне захтеве, чиме су се стекли услови за њену јавну одбрану.

На основу Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду и налаза у Извештају из програма iThenticate којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића, утврђена је количина подударана текста која износи 18%. Овај степен подударности последица је цитата, личних имена, библиографских података о коришћеној литератури, тзв. општих места и података, као и претходно публикованих резултата докторандових истраживања, који су

проистекли из његове дисертације, што је у складу са чланом 9. Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду.

Оригиналност докторске дисертације огледа се у актуелности предмета истраживања, методолошком приступу проучавања теме, адекватно научно утемељеним и образложеним резултатима истраживања. Такође, оригиналност ове дисертације се огледа и у чињеници да ова тема још увек није довољно научно истражена у специјалној едукацији и рехабилитацији, те да је оправдана потреба за даљим проучавањем ове тематике. Досадашњи, скромни, резултати су указали на важности припадност за сваку индивидуу, као и на њен снажан утицај на школска и академска постигнућа и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Уједно, потреба за оваквим истраживањима се огледа и у чињеници да се доживљај припадности школи посматра и као индикатор успешности имплементације инклузивног образовања.

Ова докторска дисертација је показала да у обради и анализи резултата није довољан само дескриптивни статистички метод и кумулативни приступ, већ примена факторске анализе, јер су евидентирани различити фактори и њихови ефекти на доживљај припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју.

У практичном смислу добијени резултати могли би да послуже за креирање интервентних модела подршке у школама за ученике са сметњама и поремећајима у развоју. Креирањем и развијањем интервенција које се спроводе у школском контексту развио би се већи осећај припадности школи, а то би имало утицаја и на друге аспекте функционисања и развоја деце са сметњама и поремећајима у развоју. Такође, сазнања добијена овим истраживањем могу да представљају смернице за будућа истраживања, јер су отворена и друга истраживачка питања.

ПРЕДЛОГ

Имајући у виду наведено, можемо да закључимо да докторска дисертација *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића представља оригинално и самостално научно дело.

Комисија предлаже Већу за докторске и специјалистичке студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, да прихвати извештај о оцени урађене докторске дисертације *Фактори доживљаја припадности школи ученика са сметњама и поремећајима у развоју*, кандидата Драгомира Давидовића, и упути га у даљу процедуру.

У Београду, 8. 4. 2024. године

КОМИСИЈА

Др Данијела Илић Стошовић, редовни професор
Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Ивана Сретеновић, доцент
Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Весна Радовановић, редовни професор
Универзитет у Београду - Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Србољуб Ђорђевић, редовни професор
Универзитет у Нишу – Педагошки факултет у Врању